

Historische Kring

Duiven-Groessen-Loo

Jaargang 15 nr. 1 maart 1998

Driepas

COLOFON

DRIEPAS

verenigingsblad van de Historische Kring Duiven-Groessen-Loo verschijnt drie à vier maal per jaar. Losse nummers f 5,--.

Redactie

W.F.W.M. van Heugten
Th.M.J. Jonker
M.M. Rebholz

Bestuur Historische Kring

A.Th.J. Boss (Duiven)
H.J.Th. Derksen, penningmeester (Duiven)
A.H.E. Janssen (Groessen)
K. de Jong-de Baan (Duiven)
Th.M.J. Jonker, secretaris (Loo)
M.M. Rebholz, voorzitter (Duiven)
J.F.H. te Witt, vice-voorzitter (Groessen)

Secretariaat: postbus 212, 6920 AE DUIVEN

Rabobank Duiven, rek.nr. 31.54.07.484

Postbank, rek.nr. 49.23.697

t.n.v. penningmeester Historische Kring, Duiven.

Het lidmaatschap van de Historische Kring kost f 25,-- per jaar; het partner- of gezinslidmaatschap f 10,-- per jaar. Een abonnement op alleen DRIEPAS kost f 12,50 per jaar. Leden en abonnees buiten de gemeenten Duiven en Zevenaar betalen f 7,50 extra als bijdrage in de verzend- en portokosten.

Opzeggen van lidmaatschap of abonnement uitsluitend schriftelijk vóór 1 december van het lopende jaar.

Uit de uitgave mag niets worden overgenomen zonder schriftelijke toestemming vooraf en zonder bronvermelding.

INHOUD

<i>M.M. Rebholz:</i>	
<i>De Duivense melkfabriek</i>	2
<i>Th.M.J. Jonker:</i>	
<i>De driekapboerderij aan de Husselarij</i>	10
<i>W.F.W.M. van Heugten:</i>	
<i>Twee oude boeken van de Duivense parochie</i>	14
<i>Verenigingsnieuws</i>	18

In de eerste februari-week van dit jaar is het voormalige café Halfwegen, later café De Wijnberg en tenslotte restaurant Ming Palace geheten, door brand ernstig beschadigd. Het ziet er niet naar uit dat het daardoor definitief uit het straatbeeld zal verdwijnen.

Dit nummer van Driepas gaat over twee tamelijk grote panden, waarvan de een door brand, de ander door concurrentie wél zijn verdwenen, en over twee boeken die gelukkig zijn bewaard gebleven.

Tenslotte, de leden kunnen zich door het lezen van het verenigingsnieuws voorbereiden op de jaarvergadering.

De Redactie.

DE DUIVENSE MELKFABRIEK

Oudere inwoners van Duiven zullen zich het zich zeker nog herinneren: Duiven heeft een eigen melkfabriek gehad. Tussen 1931 en 1951 was zuivelfabriek 'De Volharding' aan de Van Dorth tot Medlerstraat in bedrijf. Het verhaal van de Duivense melkfabriek is eigenlijk het verhaal van Wilhelm Driessen, oprichter en stuwende kracht van het bedrijf. Maar ook van zijn vrouw Antje Peters, die vrijwel dagelijks meewerkte. Dankzij hun zoon Wim Driessen jr. kon de geschiedenis van de Duivense melkinrichting 'De Volharding' worden vastgelegd.

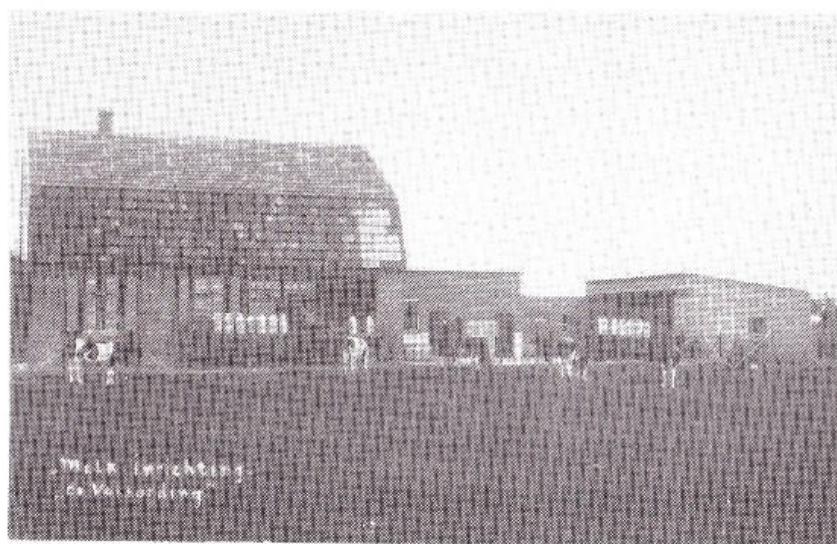
Het was omstreeks 1924 dat Wilhelm Driessen, geboren op 23 mei 1900 te Westervoort en van beroep machinist bij de spoorwegen, zijn baan eraan gaf en voor zichzelf begon met een comestibleszaak aan de Hommelseweg in Arnhem. Naast de gebruikelijke levensmiddelen en fijne vleeswaren behoorden ook boter en melk tot het assortiment. Die melk ging de jonge ondernemer dagelijks zelf per bakfiets ophalen bij boeren in de omgeving. Dat gebeurde 's morgens in alle vroegte, want de verse (rauwe) melk moest diezelfde dag verkocht worden. In 1925 trouwde Wim Driessen met Antje Peters, geboren 20 augustus 1908 in Elst (het paar kreeg twee kinderen, Annie op 16 juni '27 en Wim jr. op 31 maart '33). De jonge mevrouw Driessen nam al snel de dagelijkse zorg voor de winkel op zich. Want inmiddels had Wim ook een melkwijk opgebouwd in Arnhem, waar hij de boerenmelk bij de klanten aan huis verkocht. Toen na enkele jaren de bakfiets werd vervangen door paard en kar kon hij voortaan ook voor collega-melkventers verse melk van de boer meenemen. Daarmee werd leverantie door de Arnhemse zuivelfabriek Camiz omzeild en kon men een paar centen meer verdienen. Maar de Camiz had wel meer producten in het assortiment en bovendien ging men in die jaren over tot het pasteuriseren van de melk, waardoor deze langer houdbaar was. En dat betekende concurrentie!

Nieuw initiatief

Langzamerhand begon bij Wim en Antje Driessen het plan te

rijpen zelf een zuivelfabriekje te beginnen. Door dagelijkse contacten met boeren in de omgeving was Wim op de hoogte met de plaatselijke omstandigheden. In 1931 kon hij in Duiven een pand kopen van Dorus Smits, aan de toenmalige Eltenschestraat (nu is hier Van Dorth tot Medlerstraat 42). Er moest het nodige aan verbouwd worden en op 10 april '31 werd de aanvraag voor een hinderwetvergunning ingediend bij de gemeente Duiven.

Op 17 juni van dat jaar verhuisde Wilhelm Driessen met zijn vrouw Antje Peters en hun dochter Annie naar Duiven. De winkel aan de Hommelseweg werd voortaan bediend door Nico Peperkamp, de eerste werknemer van zuivelfabriek 'De Volharding'. Hij was chauffeur op de vrachtwagen die in de plaats van paard en kar was gekomen. Peperkamp, afkomstig uit Delden, woonde intern. Achter het woonhuis was de bedrijfsruimte, waar men begon met de productie van gepasteuriseerde melk, gortepap en karmelksepap. Ook slagroom hoorde al gauw tot het assortiment. Hein Timmer uit Arnhem was de tweede man die in dienst kwam; de productie werd opgevoerd en het bedrijf groeide. En ook de afzet was verzekerd, want de diverse melkslijters in Arnhem - de vroegere collega's - waren een vaste klant bij 'De Volharding'. Een tweede vrachtauto was nodig om die dagelijks te bedienen.

In de beginjaren: links het woonhuis, daarachter (rechts op de foto) de bedrijfsgebouwen van 'De Volharding'. En de trots: twee moderne (!) vrachtwagens.

BESCHRIJVING

behoorende bij het verzoek van *W. Driessen* wonende
te Arnhem

dd. *10 April* 19*31*, om vergunning tot *het in gebruik*
nemen van een melkfabriek welke hoofdzakelijk gebruikt
wordt tot pasteuriseeren van melk

Plaats, waar de inrichting zal worden gesteld.

Gemeente Drienen sectie *A* no. *671*
Gelegen aan *de Elkeische straat* *D* no. *49^e*

Onmiddellijk grenzende aan ten noorden *aan de eigendommen van*
Hebing te Beek Gem. Berg

ten oosten *aan het eigendom van Hrb. J. Hollemans*
te Drienen

ten zuiden *aan de Elkeische straat eigendom Gem. Drienen*

ten westen *het eigendom van Gebr. van Beek te Drienen*
op de Eng.

Opgaaf van hetgeen in de inrichting zal worden verricht,
vervaardigd of verzameld.

Beweegkracht, welke zal worden aangewend.

door een 4 P. H. motor
en een 1/2 P. H. waterpomp.

N. N. 1350
- III

Z. O. Z.

- 3°. elektrische centralstations en elektrische onderstations, voor zoover aldaar in of voor eenig bedrijf elektrische energie wordt opgewekt, getransformeerd of bewaard;
- 4°. bemalingsinrichtingen.

Aanvraag van een hinderwetvergunning (G.A. Duiven, inv.nr.41, volg.nr. 848).

De groei

Omstreeks 1934 kwam Bernard Schenning in dienst, een vakman met ruime ervaring. Mede daardoor kon het assortiment verder worden uitgebreid en langzamerhand kon de Duivense melkfabriek net zo'n verscheidenheid aan producten leveren als de veel grotere Camiz in Arnhem. Behalve melk in flessen, gepasteuriseerde en gesteriliseerde - waren er diverse papsoorten, slagroom, boter en - speciaal met de feestdagen - chocolademelk. Met koninginnedag werd die in melkbussen bij de school afgeleverd, waar de kinderen werden getrakteerd.

Alle voorwaarden waren aanwezig voor een concurrentiestrijd met de Arnhemse zuivelfabriek Camiz. Belangrijk daarbij voor 'De Volharding' was de kwaliteit van de melk, of beter gezegd: het vetgehalte. Veel grotere melkinrichtingen waren al overgegaan op 'standaardisering' van de melk, d.w.z. dat de melk zover werd afgeroomd dat het eindproduct steeds eenzelfde vetgehalte had. Ook in Arnhem volgde men deze procedure. Hierbij was een speciale centrifuge nodig, een in die tijd zeer modern en kostbaar apparaat. 'De Volharding' gebruikte wel een centrifuge om de melk te reinigen en leverde volle melk, zoals ze van de boer kwam, overigens wel gepasteuriseerd. Ook voor de productie van slagroom werd een centrifuge gebruikt: de lichtere room werd naar boven geslingerd en de zwaardere 'ondermelk' afgetapt. Die werd aan de boeren verkocht voor het mesten van biggen. Diverse instellingen zoals ziekenhuizen, Insula Dei en de Schippersschool gaven de voorkeur aan de vettere melk en betrokken hun producten dus liever van 'De Volharding' (later werd, tijdens de Duitse bezetting, standaardisering van de melk bij wet verplicht gesteld).

In de loop van 1937 vertrok Bernard Schenning naar Zeddam. Zijn plaats werd ingenomen door Antoon van Brandenburg, een prima vakman die bij de Duivense melkfabriek is gebleven totdat het bedrijf werd gesloten. Theet Daams was in die jaren als melkslijter voor 'De Volharding' werkzaam.

De oorlogsjaren

In de aanloop tot de Tweede Wereldoorlog werd in augustus 1939

het Nederlandse leger gemobiliseerd. 'De Volharding' was een van de kleinere zuivelinrichtingen in het land die rechtstreeks aan het leger mocht leveren. Was het toeval dat adjudant Goudkamp die de bestellingen plaatste, aan de Dorpstraat in Groessen woonde? Met militaire vrachtwagens kwamen de soldaten elke dag de producten ophalen.

De stoomketel van de fabriek werd met steenkool gestookt en daardoor werd op gezette tijden een spoorwagon kolen bij het station Duiven afgeleverd. Willem van Hummel (van de Ploenstraat) loste de brandstof en bracht die naar de melkfabriek. In '42 of '43 is de zuivelfabriek op last van de Duitse bezetters stilgelegd. Veel kleine bedrijfjes

moesten toen sluiten, waarschijnlijk omdat ze te moeilijk te controleren waren. Het enige wat overbleef was het vervoer van melk en dat heeft Toon van Brandenburg zolang mogelijk volgehouden.

Met een vrachtauto die was voorzien van een 'gasgenerator', een soort ketel waarin hout werd verhit, zodat het vrijkomende houtgas als brandstof kon dienen voor de motor. Want benzine was allang niet meer verkrijgbaar. Later werd door oorlogshandelingen het rijden met de vrachtwagen te gevaarlijk en moest ook het vervoer van melk gestaakt worden.

Toen de fabriek gesloten werd, was er nog een flinke voorraad steenkool; die heeft in diverse gezinnen goede diensten bewezen! En ook werd er af en toe de stoomketel weer mee opgestookt want de bedrijfsruimte was prima geschikt voor het - met of zonder vergunning - slachten van vee. Gerrit Staring, de huisslachter, is er heel wat nachten aan het werk geweest! Het vlees was bestemd voor de eigenaar van de dieren, maar ook werd met familie en vrienden gedeeld en vaak geruild, bijvoorbeeld vlees tegen graan.

De Prik

Net als veel mensen vroeger in een kleine (dorps)gemeenschap had ook Wilhelm Driessen een bijnaam. 'De Prik' werd hij genoemd en dat was niet bedoeld als scheldnaam. Iedereen kende hem zo. Zoon W. Driessen jr. legt uit waar die naam vandaan komt. „Eigenlijk al van mijn grootvader. Opa Driessen was, zo'n honderd jaar geleden, zalmvisser op de Rijn. Naast zalm ving hij ook vaak prik, vandaar die bijnaam. Die prik, een soort zuigvis, leverde hij aan de farmaceutische fabriek van Bayer in Duitsland. De man, die de vis kwam ophalen, werd zo langzamerhand een goede bekende van mijn opa. En toen mijn vader in mei 1900 werd geboren, is hij naar deze man Wilhelm genoemd. Later ben ik weer naar mijn vader genoemd en zo is die Duitse voornaam in onze familie gekomen." De bijnaam 'De Prik' ging van de oude zalmvisser over op de zoon en thans is W. Driessen jr. de derde generatie die zo genoemd wordt.

Er was hier geen gebrek aan voedsel.

Medio november 1944 kwam voor de inwoners van Duiven de evacuatie. Het gezin Driessen trok naar Azewijn en vond onderdak bij oud-werknemer Bernard Schenning. Na een paar spannende maanden kwam in april '45 de bevrijding en kon men terug naar huis.

De naoorlogse periode

Het bedrijf moest zo snel mogelijk weer worden opgestart.

Machinefabriek Bergia uit Zeddam maakte de apparatuur weer bedrijfsklaar en na een week draaide 'De Volharding' op volle toeren. Dat was ook wel nodig, want de Camiz in Arnhem was volledig verwoest en dus kwamen er grote hoeveelheden melk naar Duiven om daar verwerkt te worden. Het was een zeer drukke tijd en het personeelsbestand werd uitgebreid. Toon van Brandenbrug was al meteen na de bevrijding

teruggekomen. De vrachtwagen werd snel in orde gemaakt: de gasgenerator moest eraf gesloopt worden en de motor werd geheel gereviseerd. Diverse werknemers zijn er in de naoorlogse jaren bij 'De Volharding' in dienst geweest, o.a. Frans Peters (van de Eng), Piet Mulder (die later op de Hogeweg woonde), Tonnie Lenting (van de Droo - later Bart genoemd) en Tonnie Smits (uit de Van Dorth tot Medlerstraat), Jan Witte (die later

met Annie Driessen trouwde) en Annie zelf, die na haar opleiding als analiste op het lab de kwaliteitscontrole deed. Daarnaast waren er diverse melkslijters die dagelijks de producten van 'De Volharding' bij de mensen thuis brachten. In Westervoort bijvoorbeeld Wim Hermsen en Mieneke Jansen en ook ... Bakels die als parlevinker de scheepvaart op de Rijn bediende. En bij de dagelijkse levensmiddelen behoorde natuurlijk ook verse melk!

En dan Gerrit Roelofs, een welbekende figuur uit Duiven. Vanaf

Boter

Voor de oorlog kende men in ons land alleen gezouten boter. Al in het begin van de bezettingstijd werd door de Duitsers verboden boter te zouten, omdat deze daardoor ongeschikt was om er hun machines mee te smeren! De Nederlandse bevolking raakte snel gewend aan de smaak van ongezouten boter en na de bevrijding wilde niemand meer ongezouten boter hebben. Die was onverkoopbaar geworden. Later bleek ook dat ongezouten boter minder problemen geeft bij koelhuisopslag.

1946 heeft hij als melkslijter voor de firma Hooyman gewerkt en ruim 22 jaar lang de melk bij de mensen thuis gebracht. De eerste jaren waren dat de producten van 'De Volharding'. Vaak kwam hij zelf de melkbussen ophalen aan de fabriek in de Van Dorth tot Medlerstraat.

Het huis aan de Van Dorth tot Medlerstraat in 1982, kort voor de sloop. Na het vertrek van de familie Driessen in 1955 heeft Th. Jansen hier nog vele jaren gewoond.

Zuivelfabriek 'De Volharding' heeft na de bevrijding nog een jaar of zes gedraaid. Maar de concurrentie met Arnhem werd steeds groter. Daar was de Camiz-fabriek die in de oorlog geheel verwoest was, inmiddels herbouwd, groter en moderner dan ooit en voorzien van de laatste snufjes op gebied van zuivel-technologie. In 1951 heeft Wilhelm Driessen de knoop doorgehakt en zijn bedrijf verkocht aan de Camiz. De productie werd voortaan in Arnhem gedaan en verschillende werknemers, waaronder Toon van Brandenburg, gingen mee naar het nieuwe bedrijf. Zelf bleef de familie Driessen nog enkele jaren in het pand wonen, en in 1955 verhuisden zij naar hun nieuwe woning aan de Meerstraat. Wilhelm Driessen overleed daar in 1976, zijn vrouw Antje Driessen-Peters in 1988; zij was toen tachtig jaar oud.

M.M. Rebholz, Duiven.

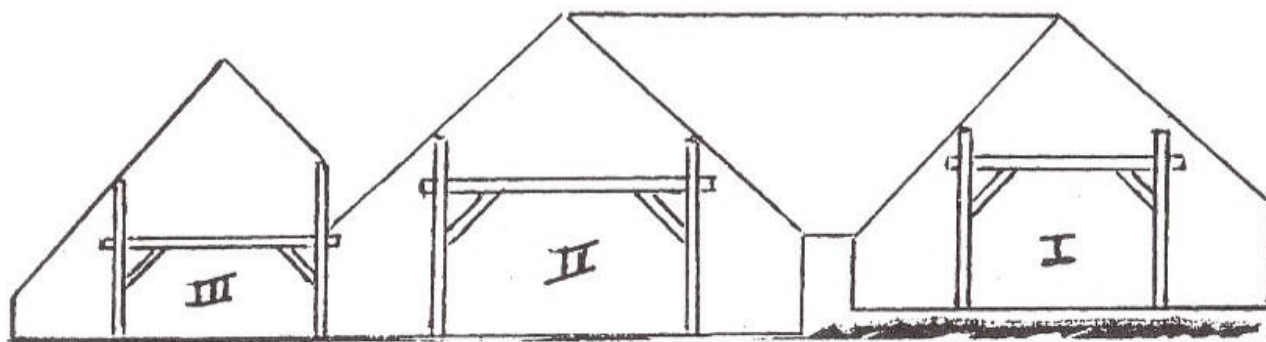
DE DRIEKAPBOERDERIJ AAN DE HUSSELARIJ

De boerderij aan de Husselarijstraat 7 (Loo) is op 18 juni 1997, omstreeks 19.00 uur, afgebrand. In de publiciteit, die daar op volgde - in de lokale, regionale en landelijke kranten, op de regionale en landelijke televisie - schreef of sprak men soms over een van de laatste zgn. driekapboerderijen, zelfs de laatste van dit type in de provincie Gelderland. Dat is overdreven, maar het is wél het laatst bewaarde voorbeeld binnen en rondom de Duivense gemeentegrenzen.

Door een onderzoek van de Stichting Historisch Boerderij-Onderzoek (SHBO) te Arnhem, dat ná de brand is verricht, weten we iets meer - maar lang nog niet alles - van deze opvallende, karakteristieke boerderij. Het is wat wrang, dat ongeveer een week vóór de fatale brand ondergetekende met de directeur van de SHBO over de mogelijkheid van een onderzoek van deze boerderij had gesproken. De brand was er echter eerder. Het onderzoek is op 10 juli 1997 uitgevoerd door de heer D.J.K. Zweers.

Vanaf de Husselarijstraat bekeken, want de boerderij ligt nogal van de weg af, valt nauwelijks op dat het complex op een zgn. huisterp is gelegen. Dat kan wijzen op een oude bewoning. Een andere boerderij, die ook zichtbaar op een huisterp ligt, is De Elshof aan de Molenstraat 15. Een huisterp is een vrij in het landschap liggende en duidelijk herkenbare verhoging. Uit andere onderzoeken is bekend dat huisterpen vaak dateren uit de tijd dat er helemaal geen of een nog niet voldoende veilige bedijking was. De eerste dijken in onze streek komen er na 1100. Er is dan nog geen sprake van één groot, gesloten systeem van dijken. Dat wordt pas in de loop van de 14de eeuw bereikt, toen de Liemerse bandijk werd aangelegd. Deze dijk begon ongeveer bij Babberich, liep langs Oud-Zevenaar, de Oliemolen, langs Groessen naar Candia en vandaar in noordelijke richting naar Westervoort.

Van de bewoningsgeschiedenis is niet veel bekend. Alleen onderzoek kan uitwijzen of de plek, waar deze boerderij staat, een oude bewoningsgeschiedenis heeft.

Schematische dwarsdoorsnede van Husselarijstraat 7, gezien naar de achterzijde.

I = woonhuis

II = middenschuur

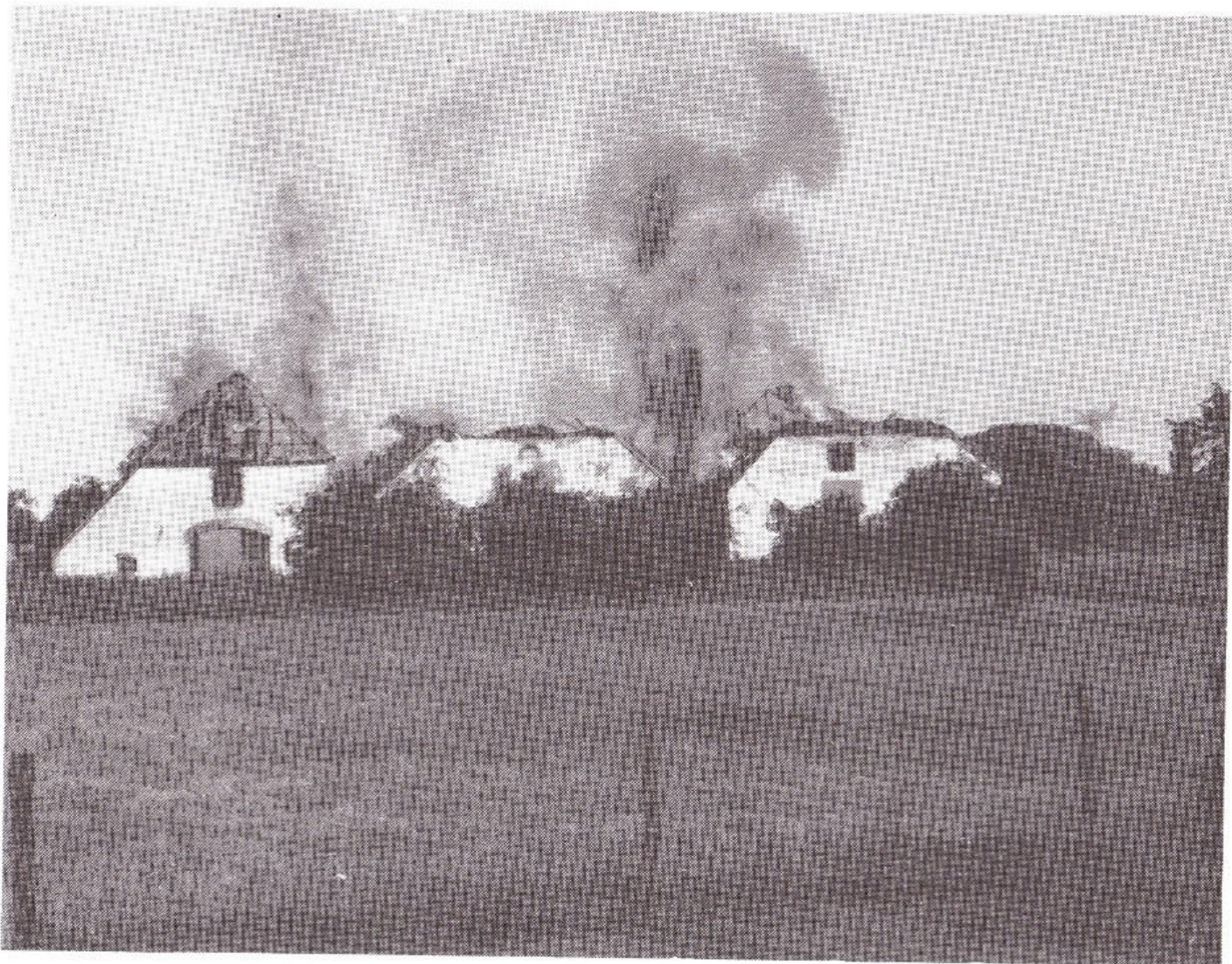
III = bijschuur (tabaksschuur?)

Het complex telt drie bouwdelen (zie tekening). Het hoofdgebouw (I) met woongedeelte, dat op het hoogste deel van de huisterp ligt, de middenschuur (II), dat ongeveer een halve meter lager ligt, en de bijschuur (III), dat nog iets lager ligt. Aan de kant van de voorgevel ligt het voorhuis, dat bedekt met een dwarskap, waardoor het hoofdgebouw (I) verbonden is met de middenschuur (II). Aldus vormt het een variant van de zgn. T-boerderij.

Het is duidelijk, dat de boerderij niet ineens als driekap is gebouwd, maar in verschillende bouwfases is ontstaan.

Het ligt voor de hand om te veronderstellen, dat „dus" het hoofdgebouw het eerst gebouwd is. Het ligt immers op het hoogste deel van de huisterp. Dat blijkt niet zo te zijn. De middenschuur (II) is, op grond van bouwkenmerken, ouder. Toch blijft de veronderstelling, dat de oudste kern van de boerderij, met woonhuis en kelder, hier heeft gelegen. Wat precies van die oudste kern bewaard is gebleven, was niet meer te achterhalen. Het woonhuis moet in de loop van de tijd zijn verbouwd en vergroot, o.a. door het bedrijfs gedeelte te verkleinen om meer woon- en slaapvertrekken te krijgen. En aan de kant van de achtergevel werd deel I verlengd, o.a. te zien aan een verschil in baksteenformaat aan de zijgevel, terwijl eveneens aan die zijkant het dak werd verhoogd. Misschien is nog wat later de gehele voorgevel vernieuwd, zodat de gevel aan

de voorzijde, over de breedte van twee kappen, één geheel vormde. Dit moet allemaal zijn gebeurd na het bouwen van de middenschuur (II) en het bijbouwen van de bijschuur (III). Het metselwerk van en de vorm van de ramen met luiken in de voorgevel wordt typerend geacht voor het midden of de tweede helft van de 19de eeuw.

18 juni 1997: de rieten dakbedekking is in vlammen opgegaan (foto E.J.H. Boekhorst).

Er zijn drie putten aangetroffen. Aan de voorzijde bevindt zich een opgemetselde put, waarvan bekend is dat die het langst in gebruik is geweest. En er zijn nog twee afgedekte putopeningen gevonden. Één aan de achterzijde buiten de middenschuur (II) en één aan de achterzijde maar binnen de bijschuur (III).

In dwarsdoorsnede (zie tekening) zijn het hoofdgebouw (I) en de middenschuur (II) driebeukig geweest; een brede hoge middenbeuk en smalle lage zijbeuken. In het hoge midden van de middenschuur, de deel, werden de wagens gestald en was de werkruimte, het vee stond in de zijbeuken met de koppen naar de deel. Boven de deel was een ruime hooizolder. Van de eikenhouten gebinten van de boerderij werd geschat, dat ze wellicht tot de 18de of zelfs de 17de eeuw teruggaan. Enkele balken in de middenschuur vertoonden brandsporen ouder dan van de brand van 18 juni 1997.

De bijschuur (III) was korter dan de middenschuur (II). Het was tweebeukig, de grote middenbeuk sloot direct aan op de middenschuur. Die bijschuur is trouwens een curieus geval.

Ik maakte de heer Zweers er op attent, dat ik die schuur als tabaksschuur had horen aanduiden. Hij achtte dat plausibel, omdat er zich boven de inrijdeuren een hooggeplaatst luik bevond, hetgeen voor een hooizolder zeer onpraktisch is. Ook de houten wand, die hoog boven het dak aan de zijde van de middenschuur uitstak, duidde er op. Tenslotte waren de ankerbalken boven de deel opvallend laag geplaatst, zodat er een veel hogere zolderruimte was dan in de andere twee delen.

Vermoedelijk is deze schuur dus de laatste (?) tabaksschuur in onze gemeente geweest.

Van het interieur van het woonhuis is nog te vermelden, dat in het belangrijkste woonvertrek in de schouw (midden van de 19de eeuw) de gehele achterwand met veel oudere, dus hergebruikte, tegels was betegeld. Opvallend daarin was links van de haardplaat het tegeltableau van een kat en rechts van een hond. De meeste tegels waren al voor de brand door ongewenste bezoekers verwijderd. De gietijzeren haardplaat was nóg ouder, onder een gelijkarmig kruis stond het jaartal 1672. De deuren in het vertrek en in de gang waren ook ouder dan de schouw.

De brand van 18 juni en daarna het omver trekken van gevaarlijke geachte muren heeft het maken van een goede chronologie en een zo nauwkeurig mogelijke datering van de verschillende bouwfases

en het gebruikte materiaal belemmerd. Ook is het niet mogelijk gebleken de details van de verbouwingen en van de dakconstructie van het woonhuis (I), en bijvoorbeeld het aantal traveeën en gebinten van de middenshuur (II) te bepalen. En in hoeverre onderdelen van de oudste kern in het woonhuis (I) bewaard zijn gebleven, kon wegens de bouwvalligheid evenmin worden onderzocht. Misschien kan nader kadastraal en eventueel archeologisch onderzoek hierin nog duidelijkheid verschaffen.

Th.M.J. Jonker, Loo.

BRON: Bouwhistorische waarneming nr. 29, Stichting Historische Boerderij-Onderzoek, Arnhem, oktober 1997.

TWEE OUDE BOEKEN VAN DE DUIVENSE PAROCHIE

Bij de opening van het nieuwe parochiecentrum bij de Duivense kerk in april 1997 werd in het priesterkoor een kleine tentoonstelling ingericht. Tussen andere de voorwerpen in een vitrine lagen ook twee boeken. Opvallende boeken omdat ze uit de 17de en 18de eeuw stammen en daarmee tot de oudste voorwerpen van de Duivense kerk behoren.

Rituale Romanum

Het kleinste en tevens oudste is de *Rituale Romanum*, een misboek in het Latijn. Het werd te Antwerpen gedrukt in het jaar 1617 in de beroemde drukkerij van Plantijn-Moretus.

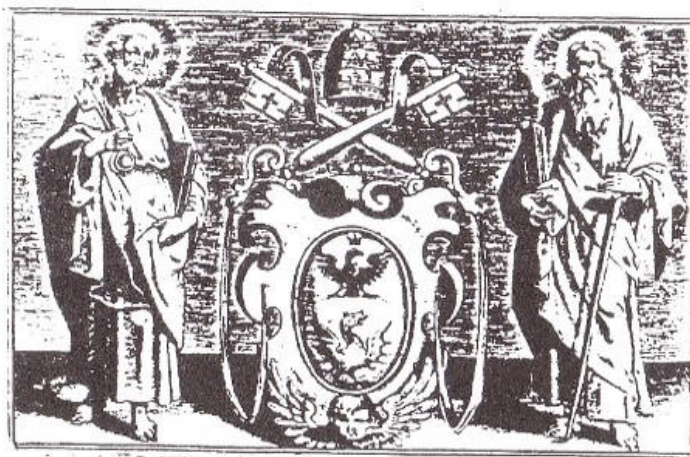
Dit boek moet gediend hebben in de roerige periode aan het begin van de 17de eeuw. Nadat in de tweede helft van de 16de eeuw de katholieke godsdienst in de Noordelijke Nederlanden zware klappen had moeten incasseren en de uitoefening van dit geloof feitelijk verboden was, trachtte men vanuit de Zuidelijke Nederlanden het katholieke geloof weer in het noorden ingang te doen vinden. De Liemers vormde daarbij een vooruitgeschoven post, waar de katholieke eredienst in tegenstelling tot het omringende Gelderse gebied openlijk beleden mocht worden.

RITVALE

ROMANVM

PAVLI V. PONT. MAX.

IVSSV EDITVM.

ANTVERPIÆ,

EX OFFICINA PLANTINIANA,

Apud Balthafarem & Ioannem Moretos.

M. DC. XVII.

Titelpagina van het Rituale Romanum.

In dit streven naar re-katholisering, dat ook bekend staat als de Contra-Reformatie, paste de uitgave van katholieke boeken. Een belangrijk centrum voor het verspreiden van katholieke geestelijke lectuur was Antwerpen. Maar ook bijvoorbeeld in Emmerik werden boeken (o.a. liederenbundels) gedrukt voor de Hollandse Zending in de Noordelijke Nederlanden.

Biblia Sacra

Het tweede boek draagt als titel: *Biblia Sacra Vulgatae Editiones*. Het werd in 1730 gedrukt en bevat de teksten van de Heilige Schrift in het Latijn en het Duits. Op twee plaatsen zijn met pen aantekeningen gemaakt die naderhand zijn weggekrast. Op de binnenzijde van de kaft kan men nog lezen „Ex Libris” (= uit de bibliotheek) en vaag „Barlo”. Daaruit kan men afleiden dat het oorspronkelijk aan iemand anders heeft behoord, misschien wel het klooster van Barlo bij Bocholt.

Op de titelpagina staat geschreven: 1745. Ook kan men tussen de weggekraste tekstdelen met moeite lezen: „Vesalie..” = Wezel.

Mogelijk heeft pastoor Henricus van der Veeke, die tussen 1729 en 1777 pastoor was, dit boek aangeschaft. Deze pastoor heeft volgens zijn eigen aantekeningen in het parochiearchief nogal wat nieuwe voorwerpen aangeschaft voor de Duivense kerk. Daarbij waren enkele kazuifels en nogal wat zilverwerk. De aanschaf van de bijbel past daar bij, maar is niet zeker.

In ieder geval is dit boek ruim vóór de Franse tijd in het bezit van de Duivense kerk gekomen. Ofschoon Duiven toen Kleefs was en het Duits de officiële taal van de overheid was hier het gebruik ervan beperkt tot de correspondentie met 'Berlijn'. De bevolking sprak en schreef het Kleefs-Nederlands, zoals uit de archieven blijkt. Een boek aanschaffen vanwege de Duitse vertaling van de Latijnse tekst had dus weinig zin. Dan blijft over, dat het gekocht moet zijn uit persoonlijke belangstelling van een pastoor. En daarvoor komt eigenlijk alleen pastoor Van der Veeke in aanmerking. Uit verschillende archiefstukken blijkt dat zijn opvolgers geen of zeer gebrekkig Duits kenden.

Besluit

Beide boeken zijn niet alleen vanuit godsdienstig oogpunt interessant. Zij getuigen van twee bijzondere perioden uit de Duivense geschiedenis. De *Rituale Romanum* uit 1617 van de roerige en nog steeds niet geheel onderzochte periode in de tweede helft van de

**BIBLIA
SACRA
VULGATÆ EDITIONIS**
*AUCTORITATE SIXTI V. ET CLEMENSIS VIII.
PONT. MAX. RECOGNITA.*
VOLUMEN II.
 Complectens Prophetas, Libros Machabæorum, totumque
NOVUM TESTAMENTUM;
Novis Summariis, Notis Theologicis, Historicis, & Chronologicis illustratum
 STUDIO
 P. THOMÆ AQ. ERHARD ORD. S. BENEDICTI
 in antiq. & exempto Congregationis Angelicæ
 WESSOFONTANO MONASTERIO THEOLOGI ET PROFESSI.
 EDITIO TERTIA.

Oder

Heilige Schrift.

Zweyter Theil

In sich haltend die grosse und kleine Propheten/die
 Bücher der Machabæer und das ganze
Neue Testament /

Nach der Uralten/und in Latein gemeinen/ auch von der Römisch-Cathetischen
 Kirch bewahrten Übersetzung / mit Vorgelegtem Lateinischen Text und neuen
 Summariis oder Inhalt treulich auf jezige Art zu reden
 Zum erstenmahl also eingetrichen

Von
 P. THOMA AQ. ERHARD S. BENEDICTI Ordens.
 Dritter Druck.
CUM LICENTIA SUPERIORUM

&
Speciali Sac. Caf. & Reg. Cath. Majestatis, nec non Serenissimi Ducis & Electoris Bavaria Privilegio.

W. F. W. M.
 In Verlag Johann Erträtter und Sohn / Catholischen Buchhändlern.
 Gedruckt bey Anton Maximilian Heiss / Catholischen Buchdruckern. 1730.

Titelpagina van Biblia Sacra.

Tachtigjarige Oorlog, toen de katholieke Contra-Reformatie op zijn sterkst was. De *Biblia Sacra* herinnert aan de tijd dat de Liemers als deel van het Kleefse land onder Pruisisch bestuur stond. Beide boeken hebben bijgevolg een bijzonder cultuurhistorische waarde.

W.F.W.M. van Heugten, Duiven.

VERENIGINGSNIEUWS

Bestuur

Het bestuur van de Historische Kring Duiven-Groessen-Loo bestond in 1997 uit:

Mevrouw M.M. Rebholz	voorzitter
De heer J.F.H. te Witt	vice-voorzitter
Mevrouw K. de Jong-de Baan	secretaris (tot september)
De heer H.J.Th. Derksen	penningmeester
De heer A.Th.J. Boss	
De heer A.H.E. Janssen	
De heer Th.M.J. Jonker	secretaris (vanaf september)

Jaarverslag secretariaat 1997

De Historische Kring heeft wederom een actief jaar achter de rug. Het eigen onderkomen in het Cultureel Centrum 't Eiland voldoet uitstekend, maar af en toe ontstaat de indruk dat de grens van de capaciteit van de beschikbare ruimte - zowel voor mensen als voor zaken - wordt genaderd.

Het ledental groeide tot tegen de 200. Daarnaast zijn er iets minder dan 80 personen die een abonnement op DRIEPAS hebben. Daarbij zijn inbegrepen de vele „ruil“abonnementen met andere heemkundige of historische verenigingen in de regio.

In het verslagjaar kwam het bestuur 8 maal bijeen om de lopende zaken in de vereniging te bespreken. Tijdens de vergaderingen kwamen o.a. de volgende punten aan de orde: vitrines, Open Monumenten Dag, het imago van de vereniging, Open Dag Cultureel Centrum 't Eiland, jaarvergadering, werkgroepen, excursie, inloopavonden, lezingen, jaarrooster, Driepas, kalender, gemeentelijke monumentenzorg, het pand aan de Heiliglandsestraat 6, een bouwhistorisch onderzoek van de afgebrande boerderij Husselarijstraat 7, de sloop aanbouw voormalige r.k. pastorie te Duiven, kadastrale atlas, hardware-/softwarewensen, provinciaal archiefbeleid, concept begroting 1999.

Activiteiten

De **Open Dag**, die telkenjare begin januari door het Cultureel Centrum 't Eiland wordt georganiseerd en waaraan de Kring ook deelneemt, werd gezellig druk bezocht.

Voor de twee **inloopavonden** was dit jaar een iets geringere interesse dan voorgaande jaren. In mei was, ter voorbereiding van een tentoonstelling in het Liemers Museum, een avond over „kraamgebruiken“. De avond over het „Instituut Geubbels“ in september trok meer belangstelling. Voorts zijn er twee **open avonden** gehouden.

Het afgelopen jaar zijn 3 **lezingen** gehouden: in januari hield de heer R.G. Klomp een boeiende dialezing over de stoomtram in de Over-Betuwe, in april hield de heer F.J. Bakker een lezing over Elburg, het doel van onze jaarlijkse excursie, en in oktober verzorgde de heer H. Harmsen een vermakelijke avond over Liemerse boerderijen. Voor alle lezingen was een behoorlijke tot grote belangstelling.

Voor de jaarlijkse **excursie** was het pittoreske Elburg het doel. Velen maakten daar onder leiding van een deskundige en martiale kenner van het stadje een af en toe zonnige stadswandeling.

Naast de reguliere uitgaven van **DRIEPAS** is een extra uitgave uitgebracht over „Instituut Geubbels“, ter gelegenheid van de Open Monumenten Dag op 4 september. De fototentoonstelling over deze jongenskostschool heeft zeer veel belangstelling getrokken.

Voor de jaarlijkse **kalender** heeft de heer E. Hogeboom wederom de tekeningen verzorgd. De verkoop viel enigszins tegen.

Voorts is de vereniging vertegenwoordigd of betrokken geweest bij: de manifestatie *Groessen in touw*, de Open Monumenten Dag 1997, de ingebruikneming van de uitgebreide lokaliteit van de Oudheidkundige Vereniging Didam, een vergadering van Liemerse historische verenigingen te Didam, een bouwhistorische onderzoek dat werd uitgevoerd door de S.H.B.O., de opening van een tentoonstelling in het Liemers Museum, de uitreiking van de Van

Bastelaar-prijs 1997 te Zevenaar, de uitreiking van de prijs voor de beste boerderij van 1997 in Gelderland, een Gelders kapellenboekje van de Stichting Cultura, een bijeenkomst over de landschapsinrichting i.v.m. de aanleg van de Betuwelijn, twee diapresentaties van oude foto's en een veertiendaagse rubriek met historische foto's in de Duivenpost.

Verlagen van de werkgroepen in 1977

Inloopavonden

In het afgelopen jaar 1997 zijn er vier inloopavonden geweest, twee open avonden (17 maart en 17 november), zonder thema, en twee (26 mei en 15 september) met thema.

De open avonden, gehouden in onze eigen lokatie, werden door ongeveer tien tot twaalf leden bezocht. Deze avonden beginnen 'n beetje vorm te krijgen: het samen voorbereiden van een bepaald onderwerp en gedachten uitwisselen van de verschillende werkgroepen.

De inloopavond van 26 mei, met als thema *kraamgebruiken* werd gehouden in de grote zaal en bezocht door een twintigtal mensen. Iemand, die betrokken was bij de voorbereiding van de tentoonstelling in het Liemers Museum, verzamelde de gegevens over de kraamgebruiken in de Liemers.

De inloopavond van 15 september over de jongenskostschool *Instituut Geubbels* werd goed bezocht. Voor de pauze was er een boeiend verhaal bij de diaserie *Monumentale schoolgebouwen* en na de pauze, eveneens aan de hand van dia's, kwam de geschiedenis van deze kostschool aan de orde.

Boerderijen

De inventarisatie van boerderijen in 't Loo heeft helaas dit jaar stil gelegen door andere werkzaamheden van de leden. Ook zijn nog niet alle foto's afgedrukt. Hopelijk wordt in 1998 deze inventarisatie afgerond.

Inventarisatie

Er is een tiental interviews afgenomen bij oud-leerlingen en personeelsleden van het *Instituut Geubbels*. De gegevens zijn verwerkt in de publicatie over deze kostschool, die t.g.v. Open Monumenten dag is uitgegeven.

De Droo

De gegevens over de verdwenen buurtschap de Droo zijn opgeslagen in de computer. Dit jaar wordt bekeken of er een boekje over kan verschijnen.

Genealogie

Het aantal leden van de werkgroep is stabiel (5); de langdurig afwezigheid van een der medewerkers werd gecompenseerd door de toetreding van een op het gebied van de automatisering deskundige nieuwe medewerker.

Nog steeds is de werkgroep voortvarend bezig met het verzamelen en overnemen van gegevens uit het bevolkingsregister, het Groesense doopboek, de geboorteregisters en de overlijdensregisters. Inmiddels zijn beschikbaar: het huwelijksregister, het geboorteregister, het overlijdensregister (met uitzonderingen) van ong. 1610 tot en met 1832.

Op een enkele keer na was de werkgroep op elke 2de en 4de dinsdagavond van de maand actief in het verenigingslokaal. Op de computers werden van de losse gegevens weer hechte families gesmeed, waarvan de gegevens - op afspraak - voor leden ter inzage liggen. Dit om teleurstelling te voorkomen, omdat nog lang niet alle gegevens zijn ingevoerd. Om dit proces te bespoedigen kunnen we nog steeds medewerkers gebruiken. Temeer daar ook regelmatig belangstellenden, die deze avonden hebben ontdekt en gegevens komen bijeen sprokkelen, geholpen dienen te worden. De verzameling bidprentjes, die ons van diverse kanten bereiken, groeit gestadig. Evenzo de collectie van overlijdensadvertenties. De vraag om uitbreiding van computer-apparatuur en -programmatuur blijft ongewijzigd.

Fotografie

De taak om de nog bestaande boerderijen in Duiven, Groessen en Loo vast te leggen ten behoeve van de werkgroep Boerderijen is afgerond. Sindsdien staan de activiteiten van de werkgroep Fotografie op een laag pitje. Het „populierenlaantje“ langs de spoorweg, de restanten van Husselarijstraat 7, gedeeltelijk de verdwijnende Nieuwgraaf en een aantal naamschilden van boerderijen zijn gefotografeerd. En af en toe komen verzoeken binnen voor een of meerdere afdrucken uit de collectie Stolk, n.a.v. *Groessen in touw*, of uit de collectie Frijhoff.

Gestreefd wordt om het negatievenbezit toegankelijker te maken. Met het voornemen om aan de hand van oude foto's een daarop afgebeeld pand, situatie, landschap etc. opnieuw en zo mogelijk vanuit hetzelfde standpunt vast te leggen, is een voorzichtig begin gemaakt.

Comité Open Monumenten Dag

Door medewerking van het gemeentebestuur, o.a. in de vorm van een subsidie en het beschikbaar stellen van een ruimte, werd dit jaar de draad weer opgevat en meegedaan aan de jaarlijkse Open Monumenten Dag. Het landelijke thema was *Monumentale schoolgebouwen*. In Duiven werd aandacht besteed aan de jongenskostschool *Instituut Geubbels*, die van 1892 tot in 1944 in Regina Pacis was gehuisvest. Op zaterdag 13 september was er een fototentoonstelling in het voormalige Instituut Geubbels en in de voormalige directeurswoning (nu makelaarskantoor Bosman). Die dag werd ook het boekje gepresenteerd, waarin de historie en het wonen en werken in deze kostschool zijn vastgelegd, en tevens een boekje met de namen van alle leerlingen, die ooit op deze school hebben gezeten.

De belangstelling van pers, radio Gelderland en zelfs het NOS-journaal was overweldigend. Ook werd de tentoonstelling door een groot aantal mensen bezocht. Nadien is de fototentoonstelling gedurende twee maanden naar het Candea College gegaan. De geschiedenisleraren hebben zo een stukje plaatselijke geschiedenis onder de aandacht van de leerlingen gebracht.

Liemers Museum

Vanaf 21 december 1997 tot en met 15 maart 1998 zijn er in dit museum twee tentoonstellingen in relatie tot Wehl. De ene heet *Kruukskes met as* en gaat over opgravingen naar de bewoning in Wehl van 200 tot 400 na Chr. De tweede heet *Verdwenen verleden Wehl*.

Aanwinsten

Onze bibliotheek is verrijkt met:

* *Bouwhistorische waarneming nr. 29* van de Stichting Historisch Boerderij-Onderzoek. Het gaat over de driekapsboerderij aan de Husselarijstraat 7 in 't Loo, die op 18 juni 1997 is afgebrand.

* *Wees Gegroet ...*, Kapellen langs velden en wegen in Gelderland, door Katja Boertjes. Hierin komen ongeveer zestig kapellen aan bod, die hoofdzakelijk op de toegankelijkheid voor het publiek zijn geselecteerd. Bovendien zijn er 5 fietsroutes uitgezet, die op een losbladig systeem zijn bijgestoken. Uit onze gemeente zijn opgenomen, óók in een van de fietsroutes, de Mariakapel achter de begraafplaats in Loo en de Piëta op de begraafplaats naast de St. Remigiuskerk in Duiven.

* *100 jaar bankieren in Didam*, van Boerenleenbank naar Rabobank, 1897-1997. Het is een publicatie onder redactie van de Oudheidkundige Vereniging Didam, uitgegeven ter gelegenheid van het feit dat 100 jaar geleden de Boerenleenbank werd opgericht, de voorganger van de huidige Rabobank Didam.

* *Het geslacht Goris*, vijf eeuwen op de Rijnwaarden (1994), door A.M.P. Nederend-Goris. Dit vierhonderd pagina's tellende werk is met recht een aanwinst voor allen, die zich bezighouden met genealogie. Het bestaat uit twee delen, gebonden in één band. Het eerste deel behandelt de niet geheel volledige vroegste geschiedenis vanaf circa 1485 tot 1800, het tweede deel geeft de complete gegevens van 1800 tot heden. Het boek is een geschenk van de auteur, waarvoor onze grote dank.

Archeologische Werkgemeenschap, afd. 17

De lezingen van deze afdeling Zuid-Veluwe en Oost-Gelderland worden gehouden op de tweede woensdag van de maand, in het Cultureel Centrum De Coehoorn, Coehoornstraat 17 te Arnhem (t.o. het station). Toegang: f 2,50; aanvang: 19.45 uur. Summer programma-overzicht:

11 maart: *Arnhem, een stukje Gelderse geschiedenis*;

8 april: *de Etrusken, nieuw licht op een oud volk*;

13 mei: *Ockenburg, een Romeins dorp in de duinen*.

Duiven in oude prenten

In de loop der jaren zijn op kalenders van de Historische Kring tal van bijzondere tekeningen afgebeeld. Statige havezathes, grote en kleine boerderijen, kasteeltjes, monumentale panden maar ook vele landelijke plekjes ergens in Duiven, Groessen of Loo.

Geregeld bereiken ons verzoeken om zulke unieke platen.

Een aantal van die kalendertekeningen is nu los verkrijgbaar. Leuk om in te lijsten voor een speciaal hoekje in huis. Of als origineel geschenkje voor familieleden die inmiddels buiten onze gemeente wonen. Om de kosten hoeft u het niet te laten: de oude prenten kosten slechts f 1,- per stuk. Belangstellenden kunnen bellen naar (0316) 262436 of 262095.

AGENDA

12 maart 1998:	<u>jaarvergadering</u> (zie ingesloten convocatie);
16 maart 1998:	Open Avond in onze lokatie, zaal 5;
in eerste instantie bestemd voor leden, er is geen gespreksthema: bijpraten, afronden of voorbereiden van inloopavonden;
20 april 1998:	inloopavond;
18 mei 1998:	lezing;
30 mei 1998:	excursie.

DRUKKERIJ BEERENS - GROESSEN

ISSN 0921-5549

